शोधनिर्देशक
प्राध्यापक डा. बद्रीविशाल भट्टराई

'आधी आकाश' निबन्ध सङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विभागको

स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
पार्वती भण्डारी

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

२०६६

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विषयका छात्रा पार्वती भण्डारीले स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रका लागि **'आधी आकाश' निबन्ध सङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निजले परिश्रम र लगनशीलतापूर्वक गरेको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु। यस शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६६।३।९

....

डा. बद्रीविशाल भट्टराई

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँ

मिति : २०६६।३।१५

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसका छात्रा पार्वती भण्डारीले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम्.ए.) नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **'आधी आकाश' निबन्ध सङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

....	....	....
(डा. बद्रीविशाल भट्टराई)	(डा. दुर्गाबहादुर घर्ती)	(तुलसीमान श्रेष्ठ)
प्राध्यापक	उपप्राध्यापक	सहप्राध्यापक
शोधनिर्देशक	बाह्य परीक्षक	विभागीय प्रमुख

कृतज्ञता ज्ञापन

निबन्धकार पारिजातको **'आधी आकाश' निबन्ध सङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्नातकोत्तर तह दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ मैले श्रद्धेय गुरु प्राध्यापक डा. बद्रीविशाल भट्टराईज्यूको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । शोधको विषय सम्बन्धमा आवश्यक सामग्रीको जानकारी र कुशल मार्ग निर्देशनका साथै यस शोधकार्यको लेखनमा अपूर्व सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्राध्यापक डा. बद्रीविशाल भट्टराईज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत विषयमा शोध शीर्षक र शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी लेखनकार्यमा समेत सहयोग गर्नुहुने रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभागका पूर्व विभागीय प्रमुख श्री शङ्कर सुब्बाज्यूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी शोध पत्रको शीर्षक छनौटदेखि शोधपत्रको तयारीका क्रममा आवश्यक शोध सामग्रीहरू उपलब्ध गराई सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरु राजन भट्टराईज्यूपति पनि हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्न गर्दछु ।

आफूले जस्तोसुकै दुःख-कष्ट सहेर पनि मेरो सदा प्रगति, सफलता र उज्ज्वल भविष्यको कामना गर्दै मलाई शिक्षाको यो स्तरसम्म ल्याई पुऱ्याउनुहुने स्व. पिता प्रेमबहादुर भण्डारी र माता फुलु भण्डारीप्रति सदा ऋणी छु । साथै मेरा भाइहरूप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोध पत्रलाई तयार गर्दा आवश्यक पुस्तकहरू र विभिन्न पत्र पत्रिकाहरू उपलब्ध गराई दिने शोधनायिका स्व. पारिजातकी बहिनी सुकन्या वाइबा, त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय र रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस पुस्तकालयप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । साथै यस शोधपत्रको पाण्डुलिपिलाई सुसाङ्ख्यको माध्यमबाट छिटो-छरितो रूपमा स्पष्ट र सहज ढङ्गले टङ्कण गर्न सहयोग गर्नुहुने एक्स्ट्रा प्रिन्ट आउट प्रा.लि. डिल्लीबजारका यदुकुमारलाई पनि विशेष धन्यवाद दिन्छु ।

अन्त्यमा सबै सहयोगीप्रति आभार व्यक्त गर्दै समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा समितिसमक्ष यो शोध पत्र प्रस्तुत गर्दछु ।

....

शोधार्थी

पार्वती भण्डारी

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौँ

समूह : रात्रि

त्रिवि क्रमाङ्क : १०७

त्रि.वि. द.नं. : ६-१-३१८-७८-९८

मितिः २०६६।३।९

विषय सूची

पृष्ठ

पहिलो अध्याय

शोध परिचय १ - ४

१.१ विषय परिचय १
१.२ समस्या कथन १
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य २
१.४ शोधकार्यको प्रयोजन २
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा २
१.६ शोधकार्यको औचित्य ३
१.७ शोधकार्यको सीमाङ्कन ४
१.८ शोध विधि ४
१.९ शोध पत्रको रूपरेखा ४
१.१० सन्दर्भ ग्रन्थ सूची ४

दोस्रो - अध्याय

नेपाली निबन्ध : सिद्धान्त र परम्परा ५ - १४

२.१ सिद्धान्त ५
२.२ नेपाली निबन्धको विकास प्रक्रिया ८
२.२.१ पृष्ठभूमि काल ९
२.२.२ माध्यमिक काल (१९५८-१९६४) ९
२.२.३ आधुनिक काल (१९७४- हालसम्म) १०

तेस्रो - अध्याय

पारिजातको साहित्यिक रचनाधर्मिता

र उनको निबन्धयात्रा १५ - २४

३.१ परिचय १५

३.१.१ प्रेरणा, पृष्ठभूमि र परिवेश १६

३.२ पारिजातको साहित्यिक व्यक्तित्व १७

३.२.१ उपन्यासकार पारिजात १८

३.२.२ कथाकार पारिजात १९

३.२.३ कवि पारिजात २०

३.२.४ आत्मसंस्मरणकार पारिजात २०

३.२.५ प्रबन्ध-निबन्धकार पारिजात २१

३.२.६. नाटककार पारिजात २२

३.३ निबन्धकार पारिजातको निबन्ध यात्रा २२

३.३.१ पहिलो चरण वि.सं. २०१३ देखि-२०२९ सम्म २३

३.३.२ दोस्रो चरण (२०३० - २०४३) २३

३.३.३ तेस्रो चरण वि.सं. (२०४४-२०५० सम्म) २४

चौथो - अध्याय

विधातात्त्विक आधारमा 'आधी आकाश' निबन्ध सङ्ग्रहको

विश्लेषण र अध्ययन २५ - ५७

४.१ *स-साना कुरा* निबन्धको विवेचना २५

४.१.१ शीर्षक २५

४.१.२ विषयवस्तु २५

४.२.३ भाव विचार २६

४.१.४ भाषा शैली २६

४.१.५ सन्देश २६

४.२ *पर्वतकी छोरी* निबन्धको विवेचना २७
    ४.२.१ शीर्षक २७
    ४.२.२ विषयवस्तु २७
    ४.२.३ भाव /विचार २८
    ४.२.४ भाषाशैली २८
    ४.२.५ सन्देश २८
४.३ *बोलाऊँ भने तिमीलाई बात लाग्ने डर* निबन्धको विवेचना २९
    ४.३.१ शीर्षक २९
    ४.३.२ विषयवस्तु २९
    ४.३.३ भाव/ विचार २९
    ४.३.४ भाषाशैली ३०
    ४.३.५ सन्देश ३०
४.४ 'संघर्षको क्यानभासमा' निबन्धको विवेचना ३१
    ४.४.१ शीर्षक ३१
    ४.४.२ विषयवस्तु ३१
    ४.४.३ भाव/विचार ३१
    ४.४.४ भाषाशैली ३२
    ४.४.५ सन्देश ३२
४.५ *आँशुभन्दा महँगो पानी* निबन्धको विवेचना ३२
    ४.५.१ शीर्षक ३२
    ४.५.२ विषयवस्तु ३३
    ४.५.३ भाव/ विचार ३३
    ४.५.४ भाषाशैली ३४
    ४.५.५ सन्देश ३४
४.६ *राष्ट्रिय ट्रफी* निबन्धको विवेचना ३४
    ४.६.१ शीर्षक ३४
    ४.६.२ विषयवस्तु ३५
    ४.६.३ भाव/विचार ३५
    ४.६.४ भाषाशैली ३५
    ४.६.५ सन्देश ३६

४.७ *अपील कुम्भकर्णहरूलाई* निबन्धको विवेचना ३६

  ४.७.१ शीर्षक २६

  ४.७.२ विषयवस्तु ३६

  ४.७.३ भाव/विचार ३७

  ४.७.४ भाषाशैली ३७

  ४.७.५ सन्देश ३७

४.८ *आत्मबोध* निबन्धको विवेचना ३८

  ४.८.१ शीर्षक ३८

  ४.८.२ विषयवस्तु ३८

  ४.८.३ भाव/विचार ३८

  ४.८.४ भाषाशैली ३९

  ४.८.५ सन्देश ३९

४.९ *मानुषी* निबन्धको विवेचना ४०

  ४.९.१ शीर्षक ४०

  ४.९.२ विषयवस्तु ४०

  ४.९.३ भाव/ विचार ४०

  ४.९.४ भाषाशैली ४१

  ४.९.५ सन्देश ४१

४.१० *आधी आकाश चाहनेहरूले* निबन्धको विवेचना ४१

  ४.१०.१ शीर्षक ४१

  ४.१०.२ विषयवस्तु ४२

  ४.१०.३ भाव/ विचार ४२

  ४.१०.४ भाषाशैली ४३

  ४.१०.५ सन्देश ४३

४.११ *आँशुमाने स्वास्नीमान्छे* निबन्धको विवेचना ४३

  ४.११.१ शीर्षक ४३

  ४.११.२ विषयवस्तु ४३

  ४.११.३ भाव/विचार ४४

  ४.११.४ भाषाशैली ४४

  ४.११.५ सन्देश ४४

४.१२ *दासत्वको स्वीकारोक्ति* निबन्धको विवेचना ४५
४.१२.१ शीर्षक ४५
४.१२.२ विषयवस्तु ४५
४.१२.३ भाव/ विचार ४५
४.१२.४ भाषाशैली ४५
४.१२.५ सन्देश ४६
४.१३ *घरेलु महिला एक प्रसङ्ग* निबन्धको विवेचना ४६
४.१३.१ शीर्षक ४६
४.१३.२ विषयवस्तु ४६
४.१३.३ भाव/विचार ४६
४.१३.४ भाषाशैली ४७
४.१३.५ सन्देश ४७
४.१४ *यो हीन भावना किन ?* निबन्धको विवेचना ४७
४.१४.१ शीर्षक ४७
४.१४.२ विषयवस्तु ४८
४.१४.३ भाव/ विचार ४८
४.१४.४ भाषाशैली ४८
४.१४.५ सन्देश ४८
४.१५ *केही उपन्यास र यथार्थहरूबाट* निबन्धको विवेचना ४९
४.१५.१ शीर्षक ४९
४.१५.२ विषयवस्तु ४९
४.१५.३ भाव/विचार ४९
४.१५.४ भाषाशैली ५०
४.१५.५ सन्देश ५०
४.१६ *इज्जत सबैको एउटै हो* निबन्धको विवेचना ५०
४.१६.१ शीर्षक ५०
४.१६.२ विषयवस्तु ५१
४.१६.३ भाव/विचार ५१
४.१६.४ भाषाशैली ५१
४.१६.५ सन्देश ५१

४.१७ *जटिल विभीषिका बलात्कार* निबन्धको विवेचना ५२

४.१७.१ शीर्षक ५२

४.१७.२ विषयवस्तु ५२

४.१७.३ भाव/विचार ५२

४.१७.४ भाषाशैली ५३

४.१७.५ सन्देश ५३

४.१८ **आधीआकाश** (२०४८) निबन्ध सङ्ग्रहमा सङ्गृहीत विधातात्त्विक दृष्टिले शिथिल निबन्धहरूको सङ्क्षिप्त विवेचना ५३

पाँचौँ - अध्याय

प्रवृत्तिगत/ चिन्तनगत आधारमा आधी आकाश निबन्धको सङ्ग्रहको विश्लेषण/अध्ययन ५८ - ६५

५.१ प्रगतिवादी प्रवृत्तिका निबन्धहरू ५८

५.२ नारीवादी प्रवृत्तिका निबन्धहरू ६०

५.३ सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्तिका निबन्धहरू ६३

छैठौँ - अध्याय

उपसंहार : निष्कर्ष र मूल्याङ्कन ६६ - ७८

सन्दर्भ सामग्री सूची ७९ - ८०